

УДК 37.017.92

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В СОЦІОКУЛЬТУРНИХ УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Олена КОЛОМІЄЦЬ (Кіровоград)

В статті висвітлюється роль культурознавчих дисциплін в процесі формування духовної культури майбутнього фахівця і досягнення нової якості освіченості особистості в сучасних соціокультурних умовах. Аналізується система факторів педагогічного впливу, які оптимізують даний процес.

В статье освещается роль культуроведческих дисциплин в процессе формирования духовной культуры будущего специалиста и достижения нового качества образованности личности в современных социокультурных условиях. Анализируется система факторов педагогического воздействия, которые оптимизируют данный процесс.

Ключові слова: духовність, духовний розвиток особистості, духовно-моральні якості особистості, духовна культура студентів.

Сучасні реалії, зокрема кризові явища в економіці, культурі, ідеології, поява псевдокультур, стрімке поширення в суспільстві нав'язаних західних цінностей, дегуманізація особи є свідченням того, що необхідно шукати можливості для подолання згубних для цивілізації витрат технократичної моделі науково-технічної революції й стверджувати розуміння нагальної потреби кардинального збагачення духовності кожної людини і суспільства в цілому.

За цих умов великого значення надається освіті, яка, будучи загальнокультурною умовою становлення особистості, розвитку її духовних сил і здібностей, "стає центральною культуротворчою сферою буття людини і суспільства; все більшою мірою залучає інтелектуальні, інформаційні, проектні ресурси людства, виступаючи в свою чергу, найбільш важливим ресурсом розвитку всіх інших складників духовного світу людини" [2; 13]. Таким чином, організація освітньо-виховного процесу у вищій школі на засадах духовності набуває першорядного значення у сучасних парадигмах освіти, що змушує педагогів розглядати різні аспекти її сутності.

Актуальність досліджуваної теми обумовлюється, таким чином, необхідністю пошуку нових моделей розвитку духовних потенцій особистості, переорієнтацією освіти на нові виміри духовності задля збереження духовно-культурних цінностей людства й закарбування у свідомості людини життєстверджуючих світоглядних орієнтацій.

Проблема ця далеко не нова в педагогічній науці та практиці. Її досліджують провідні філософи, психологи та педагоги сучасності (В. Андрущенко, В. Баранівський, І. Бех, М. Боришевський, Л. Губерський, О. Киричук, В. Кремень, О. Сухомлинська та ін.). У наукових розвідках висвітлюються зокрема теоретико-методологічні проблеми розвитку духовності, зміст і структура духовної культури особистості, обґрунтовуються

нові технології навчання, спрямовані на реалізацію цих завдань у педагогічній практиці.

Метою пропонованої статті є аналіз освітнього простору, який відображає особливості творення інтелектуального життя молоді, визначення компонентів педагогічного процесу, що забезпечують формування духовно-моральних якостей майбутнього фахівця в умовах сьогодення.

Як відзначають науковці, духовний розвиток особистості, її духовність – це внутрішня спрямованість особи до досягнення обраної мети, ціннісна характеристика свідомості. За визначенням М. Боришевського, духовність є багатовимірною системою, складниками якої є такі утворення в структурі свідомості особистості, у яких віддзеркалюються її найважливіші морально-ревалентні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значущими регуляторами активності [1, с.51].

Духовність як здатність людини до духовного життя, як сутнісна межа має атрибутивний характер (вона притаманна всім без винятку людським індивідам), проте цю здатність закладено в людині потенційно. Дух може розвиватись у реальних людських вчинках, у творіннях культури, в духовних переживаннях. При цьому наголошується на тому, що духовність полягає в спрямованості до соціально-позитивних, гуманістичних цінностей [3, с.29]. Це зумовлює необхідність перегляду змісту освітніх технологій, дидактичних і виховних концепцій, адже гуманістична освіта виключає статичний, безособистісний підхід до людини, вона спрямована в майбутнє людини, спирається на силу людського розуму, стверджує безмежні можливості її активної натури. Гуманістично-орієнтований навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі передбачає звернення до внутрішнього світу студентів, до їх інтересів, мотивів, ціннісних орієнтацій тощо. Врахування цих факторів необхідне для розв'язання гострих суперечностей між можливостями і потребами духовного розвитку особистості.

Проблема духовного розвитку особистості в сучасному освітньому просторі – це, в першу чергу, проблема нових смислів, які закономірно входять у наше життя. До них належать: нова утилітарна мораль, свідомість постмодерністської епохи, секуляризація інтелекту, втрата одухотвореності, міфологізація знання, зміна історичних акцентів, переорієнтація з об'єктивного на суб'єктивне. Тому зміст процесу формування духовної культури майбутнього фахівця на сучасному етапі розвитку суспільства має включати як освітньо-виховні ресурси духовної культури суспільства, так і потенціал навчально-виховного і соціокультурного середовища ВНЗ, а також духовний саморозвиток та власне духовну самореалізацію особистості студента.

Вирішення цих завдань в освітньому процесі ми пов'язуємо з докорінними перетвореннями усієї системи гуманітарної підготовки. Пояснюємо це тим, що в основі гуманітарної освіти зосереджена найвища духовна мета людства – формувати зрілу особистість, життєві інтереси й діяльні прагнення якої відповідатимуть кращим уявленням суспільства про людину, її права, гідне представлення всього, чим вона переймається, які

форми шани виявляє до набутків різних соціумів та які усвідомлені заповіді прагне залишити нащадкам.

Технологія формування духовної культури у студентів вищих навчальних закладів уявляється нам як спеціально організований, цілеспрямований, динамічний, інноваційний процес забезпечення і стимулювання духовно-пізнавальної діяльності студентів, спрямований на вироблення системи знань про культурно-духовні цінності, що формують діалектичне та гнучке світорозуміння; ціннісних орієнтацій на ідеали культури та традиції свого народу; моральних норм суспільства, духовності, емоційної культури, вольової саморегуляції поведінки, здатності до самопізнання; умінь і навичок культуротворчої діяльності та духовної практики.

Особлива місія у досягненні поставленої мети належить комплексу культурознавчих дисциплін як інтегратору в галузі суспільно-гуманітарних знань, що концептуально впливають на формування фахівця, його духовного потенціалу і культуротворчої позиції в суспільстві. Культурознавчі дисципліни дозволяють вивчати культуру в усій багатогранності її аспектів, передбачають адресне звернення до особистості, її свідомості, розуму, почуттів через осмислення надбань світової та національної культур, дають розуміння того, що кожна людина робить свій внесок у культуру суспільства, оскільки результати її навчальної і трудової діяльності мають культурне значення. Вважаємо, що важливими завданнями таких навчальних курсів є:

- розкриття на теоретико-методологічному рівні сутнісних характеристик духовної культури як світоглядного, культурологічного, історичного феномену людського буття;
- ознайомлення студентів з сучасними науковими підходами до проблем культури й духовного розвитку особистості;
- розвиток орієнтації студентської молоді на гуманістичні ідеали та вічні духовні цінності людства;
- розвиток духовно-чуттєвого світу особистості, емоційно-образного мислення, здатності до сприйняття життя на основі ідеалів краси.

У процесі оволодіння культурологічними знаннями формується також психологічна установка студента на розуміння людини як суб'єкта історичного процесу культуротворчості, що може сприяти розвитку особистісної моделі освіти у порівнянні з іншими. Завдяки особистісному змісту освіта наближається до духовного світу людини. Духовність особистості розкривається в подоланні стереотипів мислення, інертності, консерватизму. Людина з розвиненою духовністю здатна не лише розуміти, а й глибоко переживати культурно-історичний процес, формувати істинну гуманістичну ієрархію життєвих цінностей, у якій виявлені соціальні пріоритети.

Крім того, культурознавчі дисципліни дають студентам уявлення про соціальні функції обраної ними спеціальності, соціальні норми її практикування, про критерії визначення фахового рівня і професійної етики майбутнього фахівця. Тому виховний зміст культурознавства можна спрямовувати й на вивчення професійної культури як певного виду діяльності, що має стати для них органічною складовою загальнолюдської культури. Інакше не вдасться уникнути духовної обмеженості особистості, наприклад у

формі технократизму, який загрожує перетворити майбутнього фахівця в провідника технократичного мислення в усі сфери суспільного життя. Ми поділяємо думку дослідників, які вважають, що в процесі вивчення професійної культури як певного виду діяльності, з культурологічних позицій повинні висвітлюватись наступні проблеми:

- соціальні функції конкретного виду діяльності і основні критерії професійної культури; історія даної професійної культури, соціально-прийнятні форми і наслідки цієї діяльності; механізм суспільного контролю;
- соціальний статус спеціаліста у визначеній сфері; соціокультурні і етичні норми його діяльності; критерії професіоналізму; вітчизняні і зарубіжні моделі підготовки фахівців;
- соціально-професійна кваліфікація фахівців у даній галузі; професійні традиції; етика відношень і взаємодій фахівців; технологія службової взаємодії;
- службова мова і засоби комунікації фахівців в даній галузі професійної культури [5, с. 325].

Очевидно, що запропонована модель культурологічного навчання у ВНЗ з поступовим переходом від загальнотеоретичних уявлень про механізм соціокультурної організації і регуляції до відповідної проблематики, сприятиме духовному збагаченню студентської молоді.

Становлення духовності студентської молоді відбувається нині в умовах розквіту так званої масової культури. "Масова культура" – поняття неоднозначне й суперечливе, яке розглядається у філософській, культурологічній, психолого-педагогічній науці під різними кутами. Масову культуру трактують як крайнє вираження духовної несвободи, соціальний механізм відчуження і пригноблення людської свідомості (Ф. Ніцше, З. Фрейд, К. Юнг та ін.); як своєрідну ідеологію, в привнесенні якої в масову свідомість зацікавлена правляча верхівка суспільства (У. Ліпман, А. Шлезінгер); як явище цілком позитивне, що розширює можливості освіти й виховання (Е.Шілз, З. Бжезинський).

Сьогодні існує широке коло явищ, до якого спеціалісти зараховують елементи, різновиди та засоби вираження масової культури. Це – засоби масової інформації; система національної ідеології та пропаганди, масові політичні рухи; індустрія розважального, оздоровчого, інтелектуального та естетичного дозвілля; система організації стимуляції та управління споживчим попитом на речі, послуги, ідеї індивідуального і колективного користування; різного роду ігрові комплекси; найрізноманітніші словники, довідники, енциклопедії, каталоги, електронні та інші банки інформації та спеціальних знань, Інтернет тощо.

У цій класифікації масова культура розглядається і з боку кількісної характеристики, і з боку якісної. Основний негативний вплив масової культури спеціалісти вбачають саме з погляду якісного підходу, який визначає масову культуру через ринок, адже масова культура – це все, що продається й користується масовим попитом.

Соціально-психологічні особливості, які властиві сучасній молоді, прагнення до новизни, екстравагантності, наслідування однолітків, орієнтація

на модні ідеали й стандарти стали благодатним ґрунтом для некритичного сприйняття ідеології масового споживання, яка послідовно нав'язується засобами масової інформації через залучення до масової культури. Молоді імпонують, що масова культура несе в собі зовнішньо привабливі й легко засвоювані ідеї та символи, апелює до віянь сучасної моди, є еталоном престижного споживання, не потребує напружених роздумів, дозволяє розслабитись, відволіктись, не навчає, а розважає, проповідує гедонізм як основну духовну цінність. Важливо також розуміти, що маскульт становить не тільки витвори масового мистецтва, це й спосіб життя, і спосіб духовного споживання. На думку Г. Костіної, причиною затребуваності масової культури в сучасному суспільстві є те, що багато авторів позначають як "культурну корозію", тобто втрату системного характеру ціннісних орієнтацій, соціально адекватності і культурної компетентності, що призводить до змін природи масової культури, яка функціонує як адаптаційна система, як механізм соціалізації"[4, с. 27].

Для людини, не знайомої з класичними, народними творами мистецтва, популярні продукти стають взірцем якості, вона думає, що можна саме так, а інакшого мистецтва не існує. Тому нове покоління важливо з дитинства навчити шукати і цінувати прекрасне, знайомити зі справжнім мистецтвом, виховуючи естетичні смаки та духовні ідеали. Основна робота в цьому напрямку має здійснюватись сім'єю та закладами освіти, зокрема вищої, за умови активного використання виховного змісту культурознавства.

Культурологічна підготовка повинна також допомогти особистості повноцінно увійти в існуючий навколо неї світ, не втрачаючи при цьому своєї індивідуальності та неповторності. І цей світ треба шукати у власних національно-історичних, соціально-психологічних та культурних особливостях. Адже саме в надрах багатой етнічної культури приховані об'єктивні закономірності історико-культурних процесів. Тому важливим фактором впливу на формування духовної культури майбутнього фахівця стає українознавчий компонент, активне впровадження у навчально-виховний процес ВНЗ українознавчих цінностей. Тільки зазирнувши у глибинне коріння, зрозумівши витoki національної філософії, духовності, культури, специфіку національного світосприйняття, сучасний студент вийде на шлях, що приведе його до найцінніших надбань гуманістичної думки свого народу, зможе гідно оцінити внесок у духовну скарбницю інших націй.

Етнокультура має достатньо широкий спектр впливів і застосувань у сфері освіти, але слід уникати вузького розуміння українознавчого компоненту і не зводити проблему до вирішення лише мовних питань у системі викладання культурознавчих дисциплін. Для того, щоб інтелектуалізувати навчальний процес, необхідно збагачувати його зміст національно-духовними цінностями, охоплюючи різноманітне коло проблем, що дасть можливість пізнати сутність своєї нації, утвердити культуру і духовність на рівні розвинутих країн світу.

Серед базових норм і цінностей української нації на перший план виступає українська національна ідея, яка є основою функціонування нації, серцевиною її духовних інтересів, наріжним каменем її соціально-політичних

прагнень. В усі часи українська ідея була для нашого народу інтегруючою силою. Вона спонукала до подвигів та до великої жертвності, гартувала волю, шліфувала світогляд борців за свободу. Сьогодні в широкому сенсі українська національна ідея усвідомлюється як теоретична догма побудови української держави на засадах самодостатності української нації – провідної рушійної сили відродження української мови, культури, традицій, вірувань. Ідея державотворення в незалежній Україні, з одного боку віддзеркалює право на самовизначення та незалежність, а з іншого – залишає націю в межах загальнолюдської спільноти і спрямована на утвердження в житті гуманістичних і демократичних цінностей.

Крім національної ідеї для української нації мають важливе значення демократична ідея – народовладдя і захист основних прав та свобод людини, а також соціальна ідея – соціальна справедливість, забезпечення гідного існування представникам усіх класів і верств суспільства, рівності економічних, політичних і культурних можливостей для кожного громадянина.

Тому в центрі уваги викладачів мають бути сюжети, пов'язані із забезпеченням прав людини, поширенням процесу демократизації, пропагандою національних і соціальних цінностей, ідей толерантності й поваги до інших народів. При цьому необхідно прагнути до гранично виваженої інтерпретації фактів минулого і сучасного. Важливого значення набуває також стимулювання емоційного переживання студентами особистої причетності до рідної культури й усвідомлення національно-культурної самоідентифікації особистості.

Духовна діяльність студентської молоді нерозривно пов'язана з творчою діяльністю. Креативність стимулює розвиток широкого спектру соціально-ціннісних якостей особистості, таких як ініціативність, відповідальність, комунікативність, нестандартність мислення. Як ціннісно-особиста творча категорія креативність є істотним резервом самоактуалізації особистості і значною мірою виступає сьогодні як механізм адаптації людини до соціальних змін. Тому виховання студента як творчої особистості в процесі викладання культурознавчих дисциплін варто спрямовувати на розвиток методологічної, дослідницької культури, творчих здібностей, умінь системного застосування знань у розв'язанні теоретичних і практичних завдань. Результатом такого підходу стає формування творчого мислення особистості, основними елементами якого виступають: самостійне перенесення знань у нову галузь, уміння бачити альтернативу рішень, уміння комбінувати раніше відомі способи розв'язання тих чи інших завдань. Усе це, на нашу думку, створює умови для всебічної реалізації творчих обдарувань молоді, сприяє духовному розвитку особистості.

Отже, духовний розвиток майбутнього фахівця – це важливий напрямок реалізації нагальної потреби кардинального збагачення духовності кожної людини і суспільства в цілому. Успіх справи залежатиме від творчого використання потенціалу навчально-виховного процесу, продуманого змісту програм навчальних курсів, взаємодії всіх компонентів педагогічного процесу, який передбачає реалізацію стратегій, тактики і техніки формування духовно-

моральних якостей майбутнього фахівця. Позитивний результат досягається лише тоді, коли цим процесом керуватиме авторитетний педагог, який буде пропагувати духовні цінності й гуманістичні ідеали не як такі, що лише прийняті в суспільстві, а як власні морально-духовні надбання.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанти розвитку й саморозвитку особистості / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 2002. - №3 (36). – С.49-57.
2. Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи / І. А. Зязюн // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія. – К., Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – С.10-18.
3. Каган М. С. О духовном (опыт категориального анализа). // Вопросы философии. – 1985. - № 9. – С. 26-38.
4. Костина А. В. Массовая культура как феномен постиндустриального общества / А. В. Костина. – М.: КомКнига, 2006. – 350с.
5. Михневич А. Е., Левяш И. Я. Культурология. Поиск модели преподавания // Культурология. Проблемы преподавания. – Минск, 1995. – 524с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Коломієць Олена Борисівна - кандидат педагогічних наук доцент кафедри гуманітарних наук та документознавства Кіровоградський національний технічний університет.

Коло наукових інтересів – проблеми гуманітаризації та гуманізації вищої школи